

УДК 343.163

М.Ю. ІВЧУК, Національний університет біоресурсів та природокористування

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ

Ключові слова: юридична відповідальність, працівники прокуратури

Сьогодні значної уваги заслуговує питання юридичної відповідальності працівників прокуратури. Ця проблема є актуальною не лише в адміністративно-правовій науці, але являється однією із складових реформування всієї системи прокуратури України. Саме працівники органів прокуратури, як виконавці завдань держави, повинні забезпечити верховенство права, дотримання прав і свобод людини та громадянина, при цьому не повинні порушувати чинне законодавство та належним чином виконувати свої службові обов'язки. Питання, що торкаються проблеми прокурорської дисципліни та їхньої юридичної відповідальності є надзвичайно важливими, оскільки тісно взаємопов'язані з авторитетом системи органів прокуратури України. Юридична відповідальність працівників органів прокуратури є одним (хоча і не основоположним) із засобів реалізації та забезпечення їх дисципліни, а також вихідною складовою внутрішньовідомчого нагляду і контролю за поведінкою суб'єктів із статусом державних службовців. Однак, вивченню та аналізу питання щодо юридичної відповідальності працівників органів прокуратури достатньої уваги не приділяється. Насамперед, про це свідчить досить невелика кількість статей та наукових публікацій присвячених цій темі. Таким чином, основним завданням і метою цієї статті є дослідження сучасного стану законодавства про юридичну відповідальність працівників органів прокуратури, пошук шляхів його вдосконалення та формування ідей і способів щодо подолання існую-

чих проблем.

У науковій літературі юридична відповідальність визначається як одна із основоположних категорій, що займає важливе місце в механізмі правового регулювання суспільних відносин [1]. У словнику юридичних термінів зазначено, що юридична відповідальність – це закріплений в законодавстві і забезпечений державою юридичний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належали [2]. В своїй науковій праці Д.М. Лук'янець вказує, що юридична відповідальність – це регламентована правовими нормами реакція з боку уповноважених суб'єктів на діяння фізичних або юридичних осіб (колективних суб'єктів), що проявляються в недотриманні встановлених законом заборон, невиконанні встановлених законом обов'язків, порушенні цивільно-правових зобов'язань, нанесенні шкоди або завданні збитків і виражена в застосуванні до осіб, які вчинили такі діяння, засобів впливу, що тягнуть за собою позбавлення особистого, майнового або організаційного характеру [3].

Таким чином, юридична відповідальність працівників прокуратури – це встановлений державою примусовий захід (покарання) за недотримання встановлених законом заборон, невиконання або неналежне виконання встановлених законом обов'язків, порушення правил субординації, що застосовується до працівників прокуратури, а також їх обов'язок перетерпіти відповідні негативні наслідки, що визначені чинним законодавством.

Будь-який вид відповідальності має свої, визначальні принципи та ознаки. Так само і юридична відповідальність в органах прокуратури України характеризується специфічними, притаманними для неї принципами та ознаками. Так, до основних принципів юридичної відповідальності працівників органів прокуратури України відносяться: 1) принцип законності; 2) принцип обґрунтованості; 3) принцип доцільності; 4) принцип невідворотності; 5) принцип своєчасності; 6) принцип безумовної справедливості [4].

Інститутів юридичної відповідальності

працівників прокуратури притаманні такі особливості: а) широке коло підстав відповідальності; б) наявність таких підстав відповідальності, які застосовуються тільки до працівників прокуратури; в) підвищений рівень їх відповідальності щодо тих її видів, які поширюються також на громадян; г) наявність складу протиправних дій, які прямо пов'язані з наділенням суб'єкта юридичної відповідальності державно-владних повноважень; д) розглядається як результат правопорушення; е) вона є результатом державного примусу і містить підсумкову правову оцінку діяння з боку держави – державний осуд правопорушника; є) спричиняє за собою настання несприятливих наслідків для правопорушника, передбачених санкцією правової норми; ж) завжди реалізується у встановленій законом процесуальній формі.

Щоб з'ясувати сутність та роль юридичної відповідальності в органах прокуратури України, необхідно з'ясувати її ціль та проаналізувати функції і види. Юридична відповідальність як реалізація примусових заходів є засобом самозахисту держави від шкоди, заподіяної порушенням тих, що діють в державі правил. За допомогою заходів юридичної відповідальності досягаються цілі покарання правопорушника, попередження самих правопорушень, а також відновлення порушеної соціальної справедливості. Названі цілі юридичної відповідальності дозволяють говорити про каральну, превентивну і правопоновлювальну функції юридичної відповідальності працівників органів прокуратури. Підсумковою метою застосування всіх заходів юридичної відповідальності є дотримання встановленого правопорядку, захист порушених прав і свобод громадян та інших осіб і забезпечення правомірної поведінки всіх учасників суспільних відносин. Для ефективного досягнення вказаних цілей практика застосування заходів юридичної відповідальності повинна чітко слідувати виробленими нею вказівками, з яких і впливають види юридичної відповідальності працівників органів прокуратури України [5].

Існує декілька критеріїв поділу юридичної відповідальності, а саме: 1) залежно від кількості правопорушників вона буває: а) індивідуальною; б) колективною; 2) залежно від виконуваних функцій: а) правопоновлююча; б) штрафна; 3) за суб'єктом скоєння правопорушення: а) загальна; б) спеціальна; 4) залежно від галузевої структури права розрізняють такі види юридичної відповідальності: конституційно-правову, матеріальну, кримінальну, адміністративну та дисциплінарну [4].

Конституційно-правова відповідальність визнається самостійним видом юридичної відповідальності. Так, наприклад, Л.В. Шалланд у статті «Верховний суд і конституційні гарантії», опублікованій у збірці «Конституційна держава» у 1905 році, пише про конституційно-правову або, як він її називає, публічно-правову відповідальність наступне: «цей вид відповідальності має бути строго відділений від кримінальної та дисциплінарної...» [6]. Маючи високий ступінь нормативної концентрації та ціннісної орієнтації, норми Конституції є нормами прямої дії. Питання про притягнення працівників органів прокуратури до конституційно-правової відповідальності вирішується виключно судами.

Матеріальна відповідальність працівників прокуратури полягає в тому, що кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст.56) [7]. Так, відповідно до ст.2 Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» громадяни мають право на відшкодування шкоди відповідно до положень цього закону, якщо передбачені в його статті випадки виникли після набрання ним чинності. Питання про умови і порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові неза-

конними: засудженням, притягненням як обвинуваченого, взяттям і триманням під вартою, проведенням у ході розслідування чи судового розгляду кримінальної справи обшуку, виїмки, накладенням арешту на майно, відстороненням від роботи (посади) та вчиненням інших процесуальних дій, що обмежують права громадян, застосування адміністративного арешту чи виправних робіт, конфіскацією майна, накладенням штрафу, проведенням оперативно-розшукових заходів, передбачених законами «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та іншими актами законодавства. В ст.4 цього положення говориться, що завдана громадянину шкода відшкодовується в повному обсязі незалежно від вини посадових осіб органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду [8].

Кримінальна відповідальність настає за вчинення злочинів, вичерпний перелік яких міститься в Кримінальному кодексі України, тобто встановлюється лише законом, настає з моменту офіційного обвинувачення, реалізується виключно в судовому порядку. Наприклад, згідно з ч.1 ст.368 Кримінального кодексу України одержання службовою особою в будь-якому вигляді хабара за виконання чи невиконання в інтересах того, хто дає хабара, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища карається штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Примітка 2 цієї статті підкреслює, що службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364, посади яких згідно зі статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступ-

ники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць [9].

Так як працівники прокуратури являються посадовими особами, то на них поширюється адміністративна відповідальність цих суб'єктів. Адміністративна відповідальність характеризується застосуванням адміністративного примусу в формах запобіжного заходу, міри відповідальності, засобу адміністративно-процесуального забезпечення, що здійснюються від імені держави його представниками – посадовими особами або судом (суддями). Як правило, до працівників прокуратури застосовуються адміністративні стягнення у вигляді попередження та штрафу. Розміри штрафних санкцій є значно вищими, ніж ті, які застосовуються до інших громадян (їх розмір залежить від неоподаткованого мінімуму доходів громадян). Деякі законодавчі акти можуть встановлювати штрафи у кратному розмірі до мінімальної заробітної плати. Відсутність єдиного підходу у визначенні штрафних санкцій, які є домінуючими в адміністративно-юрисдикційному процесі, породжує певні труднощі щодо їх застосування. Реформування адміністративно-деліктного законодавства повинно оптимізувати порядок обчислення штрафів.

Ще одним видом відповідальності, якому підлягають працівники органів прокуратури є дисциплінарна. Розрізняють загальну і спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність передбачається Кодексом законів про працю і Правилами внутрішнього трудового розпорядку, а спеціальна – здійснюється: а) в порядку підлеглості; б) за статутами про дисципліну; в) за окремими нормативними актами. Дисциплінарні стягнення можуть застосовувати органи, які мають право приймати на роботу (обирати, затверджувати і призначати на посаду даного працівника). На працівників, які несуть дисциплінарну відповідальність за статутами, положеннями та іншими актами законодавства, дисциплінарні стягнення можуть накладати також органи, що стоять ви-

ще від згаданих (ст.147-1) [10].

Законодавством, статутами і положеннями про дисципліну передбачено більш широке коло дисциплінарних стягнень. Так, згідно зі ст.9 Дисциплінарного статуту прокуратури до працівників прокуратури застосовуються такі види дисциплінарних стягнень: 1) догана; 2) пониження в класному; 3) пониження в посаді; 4) позбавлення нагрудного знака «Почесний працівник прокуратури України»; 5) звільнення; 6) звільнення з позбавленням класного чину. Дисциплінарне стягнення має відповідати ступеню вини та тяжкості проступку. Прокурор, який вирішує питання про накладення стягнення, повинен особисто з'ясувати обставини проступку та одержати письмове пояснення від особи, яка його вчинила. В разі необхідності може бути призначено службу перевірку [11].

Існує також інший порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів різних рівнів. А саме, відповідно до ст.45 Закону України «Про Вищу раду юстиції» Вища рада юстиції розглядає скарги на рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурорів не пізніше одного місяця з дня їх надходження, а в разі додаткової перевірки обставин та матеріалів справи – не пізніше трьох місяців з дня надходження скарги. Вища рада юстиції розглядає скарги прокурорів на рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, керуючись доповіддю члена Вищої ради юстиції, та постановляє рішення. Вирішуючи питання про дисциплінарну відповідальність прокурора, Вища рада юстиції повинна вислухати його пояснення. Розгляд дисциплінарної справи щодо прокурора за його відсутності допускається лише у разі нез'явлення його на засідання Вищої ради юстиції без поважних причин [12].

Відповідно до ст.3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [7]. Саме захист інтересів громадян або держави в суді, нагляд за додержанням законів при

застосуванні заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженнями особистої свободи громадян являються основоположними напрямками діяльності органів прокуратури. Тому при виконанні цих обов'язків для працівників органів прокуратури недопустиме порушення дисципліни, вони повинні суворо дотримуватися чинного законодавства, бути не корумпованими і відданими своїй справі.

Проблемні питання правового регулювання порядку реалізації юридичної відповідальності працівників органів прокуратури, вимагають глибокого опрацювання та свого термінового вирішення. Недосконалий механізм застосування різноманітних видів юридичної відповідальності не забезпечує, з одного боку невідворотність відповідальності за порушення службових обов'язків, а з іншого – створює можливості для зловживань у цій сфері, призводить до помилок, і як наслідок до дезорганізації в роботі з кадрами, не сприяє закріпленню кращих з них в системі органів прокуратури. Потрібно вдосконалити механізм притягнення працівників прокуратури до юридичної відповідальності. Для досягнення цієї мети, потрібно закріпити чіткий перелік суб'єктів ініціювання юрисдикційного провадження та обсяг їх повноважень; визначити етапи юрисдикційного провадження та порядок їх реалізації; скоординувати порядок порушення юрисдикційного провадження; на законодавчому рівні закріпити реалізацію прийнятих рішень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность: (Очерк теории) / С. Н. Братусь. – М. : Юрид. лит., 1976. – 215 с.
2. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с.
3. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку : монографія / Д. М. Лук'янець. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 220 с.

4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

5. Теорія держави та права : підручник для юридичних вузів / під заг. ред. А. С. Піголкина. – М. : Городец, 2003. – 544 с.

6. Шалланд Л. В. Верховный Суд и конституционные гарантии / Л. В. Шалланд // Конституционное государство. – М., 1905. – 430 с.

7. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. // ВВР України – 1996. – № 30. – Ст. 141.

8. Положення «Про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними ді-

ями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» : від 04.03.96 р. № 6/5/3/41 [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua

9. Кримінальний кодекс України : від 05.04.2001 р. // ВВР України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131

10. Кодекс законів про працю України : від 10.12.1971 р. // ВВР. – 1971. – Додаток до № 50. – Ст. 375.

11. Постанова «Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України» : від 06.11.1991 р. // ВВР України. – 1992. – № 4. – Ст. 15.

12. Закон України «Про Вищу раду юстиції» : від 15.01.1998 р. // ВВР України. – 1998. – № 25. – Ст. 146.

Івчук М. Ю. Юридична відповідальність працівників прокуратури України / М. Ю. Івчук // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 397–401 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10imjppri.pdf>

Досліджено сучасний стан законодавства про юридичну відповідальність працівників органів прокуратури, виконано пошук шляхів його вдосконалення та формування ідей і способів щодо подолання існуючих проблем.

***

Івчук М.Ю. Юридическая ответственность работников прокуратуры Украины

Исследовано современное состояние законодательства о юридической ответственности работников органов прокуратуры, выполнен поиск путей его усовершенствования и формирования идей и способов о преодолении существующих проблем.

***

Ivchuk M. JU. Legal Responsibility of Workers of Office of Public Prosecutor of Ukraine

The current state of the legislation on legal responsibility of workers of bodies of Office of Public Prosecutor is investigated; search of ways of its improvement and formation of ideas and ways about overcoming of existing problems is executed.